Dakloosheid en Ontheemding als Oproep

Inter-Culturele Respons op Rafelranden in Vier Seizoenen

Met professionals uit het sociaal-culturele domein en kunstenaars uit verschillende disciplines onderzoeken we samen met mensen uit de doelgroep zelf het thema dakloosheid door de seizoenen heen. Daarbij kaarten we niet alleen de problematiek aan van mensen die structureel uit de samenleving worden buitengesloten, maar zien we deze sociale nood ook als aanleiding voor diepgaand- leren en co-creatief handelen.

De Quest for Wisdom foundation-(QfWf) benadert deze sociale nood vanuit het perspectief van ontheemding en 'thuisloosheid in de wereld'. Dit roept de vraag op naar de morele noodzaak van wereldburgerschap en de maatschappelijke transformatie die daarvoor nodig is. Het project is geen vooraf uitgestippeld traject, maar verkenning door *transformatief leren*: hoe kunnen we een gedeelde wereld hervinden waarin mensen thuis kunnen zijn? De interculturele en interdisciplinaire projectgroep ontwikkelt het project met *art dialogues*[1]. Hiermee bouwen wij voort op het QfWf-Wereldburgerschapsprogramma en de daaruit voortgekomen QfWf-Seizoensbijeenkomsten. De resultaten krijgen concreet vorm in een tentoonstelling tijdens de Week tegen Dakloosheid en een bijbehorend documentatieboek.

Aanleiding, methodiek en focus

Dakloosheid is een sociaal probleem dat met beschikbare middelen oplosbaar lijkt. Waarom kiezen we dan toch voor een co-creatieve benadering? De QfWf gaat ervan uit dat de wereld ons niet rechtstreeks gegeven is, maar altijd wordt bemiddeld door woorden, beelden en andere vormen van betekenisgeving.

Dakloosheid is daarmee niet alleen een objectief gegeven, maar ook een fenomeen dat omkleed is door verhalen en emoties. Stakeholders, media en politiek *framen* het veelal als op te lossen probleem vanuit hun eigen belangen. Daarom willen wij dakloosheid vanuit verschillende perspectieven benaderen, met als doel het als fenomeen te laten spreken vanuit medemenselijkheid en gedeelde waarden. Ook als bewoners van een wereld mét een dak boven het hoofd raakt het ons als mens in diezelfde wereld.

Focus: Dakloosheid en Ontheemding

De bestaanszekerheid als burger lijkt een geboorterecht, maar de realiteit is dat dakloosheid iedereen kan treffen. Tegelijkertijd is het geen voorbestemd noodlot, maar een symptoom van een dieper en complex vraagstuk in een verscheurde wereld en een maatschappij waarin polarisering en verharding toenemen.

Wat vertelt dit fenomeen ons wanneer we het niet alleen als een feit met cijfers beschouwen, maar ons er als wereldburgers door laten raken? Hoe laat dit existentiële gegeven onze veilig gewaande identiteiten rafelen? Zijn wij allen niet ten diepste zwervers door het leven — aanrommelend doorheen de tijd die ons gegeven is — verlangend naar avontuurlijke dromen én naar veiligheid?

Deze existentiële insteek vraagt van ons dat we als gemeenschap een samenleving vormgeven waarin mensen met uiteenlopende sociale posities, culturele achtergronden, gewoonten, leefstijlen en idealen een plek kunnen vinden. De deelnemers van het project worden uitgenodigd zich voor zo'n ontrafeling en verkenning open te stellen door onszelf de ongemakkelijke vragen te stellen en er een authentiek antwoord op te geven.

[1] Beschreven o.m. in Management & Organisatie en het Handbook of Innovative Career Counseling

Aanleiding: de Waterbolk-collectie

De directe aanleiding voor deze aanvraag is het vrijkomen van de collectie van Niek Waterbolk. Deze verzameling is meer dan een archief over dakloosheid: ze vormt ook een persoonlijk en authentiek antwoord op wat Waterbolk heeft geraakt. Als antiquair verzamelt hij boeken en objecten. Door deze te selecteren, te ordenen, met elkaar te verbinden en opnieuw te rangschikken, creëert hij perspectieven op een thema dat vaak wordt gereduceerd tot statistieken, beleidsvraagstukken of maatschappelijke problemen. In zekere zin werkt hij daarbij zoals kunstenaars dat doen: zoekend naar een vorm die recht doen aan het fenomeen, ook wanneer het resultaat confronterend is of niet (direct) begrepen wordt.

De Waterbolk-collectie heeft ons, aanvragers van het project, geraakt als een stille getuigenis van cultuur-historische geschriften en kunstzinnige expressies: het geheel van boeken, artefacten en beelden toont dakloosheid als fenomeen en symptoom van sociaal-culturele verbrokkeling en uitholling van gedeelde waarden — en tegelijkertijd als aanjager van creativiteit! Zo maakt deze collectie de rafelranden van de samenleving zichtbaar en tastbaar hand in hand met het gegeven van creatieve broedplaatsen die juist daar kunnen ontstaan. Ze schept daarmee een mogelijkheid tot het verkennen hoe sociale desintegratie en vervreemding, ook een aanjager kan zijn van maatschappelijk engagement voor interculturele verbinding.

Nood aan tussenruimte

De QfWf wil dakloosheid als een in verschillende talen sprekend verschijnsel ontvouwen in haar veelzijdigheid, in plaats van een ‘kwetsbare doelgroep’ te definiëren voor een *quick fix*. Als fenomeen vertelt het ons niet alleen iets over het structurele gebrek aan ruimte voor de naar de zelfkant van de samenleving georganiseerde daklozen, maar toont het ook de nood aan tussenruimte en een maatschappelijke machteloosheid.

Met een kunstgeoriënteerde benadering willen wij niet direct in de actie schieten doch ruimte scheppen voor ‘het laten ontstaan’ door het geraakt-zijn als moreel appèl toe te laten: dakloosheid als fenomeen dat iedereen (met en zonder dak boven het hoofd) raakt. In die *liminal open space* houdt het ons een spiegel voor: van vervreemding en collectieve ontheemding, een *thuisloos-zijn in de wereld*. Met een open en divers beeld van de dakloze, thuisloze mens wordt zichtbaar hoe er ook kracht, schoonheid en creativiteit schuilgaat in deze mensen — een wijsheid die als gids kan dienen voor ons als samenleving.

Art Dialogues Methods & Community learing: intercultureel en interdisciplinair

Het hier aangeduide transformatieve proces richten wij in als een onderzoekende reis en vorm van *community learning*, intercultureel en interdisciplinair. De projectgroep wil exemplarische objecten uit de Waterbolk-collectie aanvullen met expressies in uiteenlopende creatieve media, voortkomend uit de *art dialogues* van de leergroep.

Als sociaal probleem roept dakloosheid op tot verwondering en doet het een moreel appèl op de vacante verantwoordelijkheid deze ‘weeffout’ te ontrafelen en herstellen. De QfWf kiest voor een respons(ability) door de rafels aan te grijpen voor *transformatief leren*: wij staan zelf op het spel door niet alleen als professional ‘de ander’ te onderzoeken, maar de vragen ook aan onszelf te stellen. Wij laten het verschijnsel, gelaagd, vanuit meerdere perspectieven tot ons spreken en binnenkomen: opdat wij met nieuwe ogen naar de (zelfde?) werkelijkheid kijken en er waarheden naast elkaar mogen bestaan.

Zo willen wij aan dit vraagstuk recht doen als een waardevolle aanleiding tot diepgaand leren en een potentiële bron van inzichten en scheppend handelen. De Waterbolk-collectie

toont in onze ogen een boeiend spanningsveld tussen sociale aanpassing en vervreemding, in- en uitsluiting, kunstzinnige exploratie en sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Als dynamisch en collectief proces — iteratief in plaats van het volgen van een voorgeschreven stappenplan — ontstaat er ruimte tussen perspectieven waarin tussen de projectgroep-leden tegenstellingen en rafelranden van de samenleving zichtbaar en tastbaar worden; en daarmee doorleefbaar en onderzoekbaar met verhalen en beelden rond het veelfacettig bestaan als thuisloze en thuiszoekende mens.

Samenwerkende partners en fasering van het project

De Seizoensbijeenkomsten bieden de mogelijkheid om zowel de natuurlijke verbondenheid tussen mensen als de culturele verschillen in tradities, rituelen en natuurbeleving rond de seizoenen in het onderzoek mee te nemen. De seizoenswisselingen in onze interculturele context vormen de scharnieren tussen de vier luiken als structuur van het project.

Vier Seizoenen en wederkerige afhankelijkheid

Wij willen dit fenomeen als wereldburgers op een reis door de seizoenen verkennen en laten ons daarbij inspireren door de zonnewendes. Als mens zijn we fundamenteel afhankelijk van de natuur en daarom organiseren we de bijeenkomsten als een gang door de vier seizoenen. Die afhankelijkheid wordt, juist in tijden van *climate change*, steeds zichtbaarder en confronterender. Tevens verbindt dit gegeven ons met elkaar, ondanks sociale en culturele verschillen. Wij delen de aarde als levende wezens onder dezelfde zon, omringd door de wereldzeeën en verbonden door de lucht die we allemaal inademen. De vier natuurelementen vormen onze letterlijke *common ground*. Vanuit deze gedeelde grond kan er afstemming op de natuur als kompas ontstaan.

Zoals de ervaring van dakloosheid zich in elk seizoen anders aandient — zowel voor de dakloze als de behuisde, met daklozen geconfronteerde mens — stellen wij ons de vraag hoe in tijden van letterlijke en figuurlijke ontheemding de seizoenswisselingen als ritme van de natuur ook een transformatie in en tussen ons als leergroep kan voeden vanuit de natuur als bron van een natuurlijke verbondenheid. De leergroep verkent dit vraagstuk en verbeeldt haar bevindingen in verschillende vormen van de toegepaste kunsten: beeldend en beschouwend, muzisch en dansend, poëtisch en filmisch.

Zo ontlokt de inbedding van de seizoensbijeenkomsten een ruimte voor verwondering om het fenomeen te laten spreken in onvoorziene veelkleurige kunstzinnige expressies. Deze creaties ontstaan uit en vormen bronmateriaal voor nieuwe *art dialogues* voor het delen van ervaringen en verhalen, taboes en voorschriften, rituelen en gebruiken rond het thema. Primair bevreemdend rond het ongemak van ‘normaal geworden’ dakloosheid — daaronder een verkenning van de ervaring van *thuisloosheid in een wereld op drift*. In verdiepende dialoogronden ont-wikkelen we de leervraag vanuit een moreel appèl in de levende relatie van mens tot mens, waarbij status, nationaliteit, cultuur, etniciteit, religie, gender en andere scheidslijnen permeabel mogen worden.

Resonantie en wederkerigheid

Zo volgt het ontwikkelproces de resonantie die ontstaat tussen het thema en de deelnemers; tussen de professionals uit verschillende disciplines en ervaringsdeskundigen; tussen het leerproces en de veranderende natuur — met transities buiten in de natuur en tussen de diverse culturele achtergronden; tussen onze respons als leergroep naar bredere kringen én de documentatie ervan in beelden en teksten. Deze dynamiek geeft richting aan het leerproces en de bevindingen vanuit een natuurlijke wederkerigheid, resulterend in de tentoonstelling en een documentatieboek als tastbaar product van het project.

Projectpartners

De QfWf heeft als doelstelling interculturele levenskunst te stimuleren voor maatschappelijke praktijken door middel van artistieke en narratieve dialoog- en spelvormen via levende ontmoetingen en seizoensbijeenkomsten. In vier fasen willen wij de tentoonstelling '*Dakloosheid en Ontheemding als spiegel en oproep'* ontwikkelen, voortbouwend op de werkwijze en met het netwerk van voorgaande programma's. Dit netwerk en de co-creatieve werkwijze hebben zich gevormd in het spoor van het storytelling programma Animal Wisdom[2] en Wereldburgerschap van de Straat[3]. Door de interculturele en interdisciplinaire samenstelling en samenwerking, ontstaat er ruimte voor verschillende perspectieven. Zoals gedocumenteerd met voorgaande projecten delen wij de werkwijze en resultaten steeds in zich uitbreidende kringen en netwerken.

Dr. Michiel de Ronde en MA. Geertje Siegmund zijn als zelfstandige professionals de samenwerkingspartners. Geertje Siegmund is de inbrenger van de Waterbolk-collectie en heeft daar omheen een netwerk opgebouwd (waaronder de lectoraten Wonen en Welzijn en Zorg en Veiligheid van Hogeschool Utrecht, Movisie, Valente, het Historisch Centrum Sociaal Werk) teneinde deze verzameling als bronmateriaal voor een breder publiek te ontsluiten. Dr. Michiel de Ronde, die jarenlang als lector van de Masteropleiding Begeleidingskunde een professioneel netwerk, publicaties en praktijken rond 'narratief leren ten behoeve van transities en ontwikkelingsprocessen' op zijn naam heeft staan, zal zijn bijdrage leveren als inhoudelijk deskundige en procesbegeleider 'transformatief leren' in vier seizoenen.

De vier luiken van het project

Een doorlopend dialogisch en cyclisch proces laat zich niet vangen in een reeks lineaire stappen volgens een vooraf uitgewerkt, reproduceerbaar projectplan. In plaats daarvan krijgt het vorm als een vierluik: een reis door de vier seizoenen, waarin nieuwe inzichten en perspectieven gaandeweg kunnen ontstaan.

Vanaf de Startbijeenkomst in de winter 2027, werken we toe naar een tentoonstelling in de Week tegen de Dakloosheid in oktober 2027. Het vierluik faseert het co-creatieve proces door het jaar heen: na de Winterse start volgen de Seizoensbijeenkomsten rond de zonnewendes in maart, juni en september. Tussen de Seizoensbijeenkomsten zullen de leergroepleden in eigen netwerken en met de ruimere QfWf-Kring betrokkenheid creëren en doorwerken aan een intercultureel artistiek openingsprogramma. De vier seizoenen vormen zo letterlijk en figuurlijk de vier luiken annex fasen waarin de tussenresultaten tot stand komen, voorbereid in de sub-groepmeetings en als leermateriaal in te brengen op de Seizoensbijeenkomsten.

Tentoonstelling en Interculturele opbrengst in een Documentatieboek

Door het onderzoekende, samen lerende en scheppende karakter van het ontwikkelproces hebben de betrokken deelnemers directe invloed op de koers van het proces én het resultaat. Hun creatieve respons laat de uitgekozen artefacten van de Waterbolk-collectie een verhaal vertellen, terwijl tegelijkertijd de eigen ervaringen rond het thema worden verwerkt tot werkmateriaal als bron voor het transformatieve proces als leergroep.

De doorwerking van dit leerproces is meer dan de verzameling objecten, gedeelde ervaringen, verhalen en creaties in diverse vormen, media en materialen, die tentoon worden gesteld. De waarde van zowel het resultaat als proces wordt met het kunstzinnige

[2] in 2021-2022 mogelijk gemaakt door het fonds Zuid-Oost i.s.m. Prins Bernard Cultuurfonds
[3] in 2023-2025 mogelijk gemaakt door het fonds Cultuurparticipatie

en interculturele openingsprogramma in beleving gebracht. Op die manier toont de tentoonstelling niet alleen de uitgekozen objecten uit de Waterbolk-collectie en de materiële resultaten van de leergroep, maar ook het onderzoeksproces zelf: door middel van beelden en spoken word, muziek, poëzie en dans. In de woorden van Martinus Nijhoff

… Het leven is een vreemde reis,

Maar wellicht leert een mensch wat onderweg.'

Zowel de co-creatie rond het thema Daklоosheid en Ontheemding als de respons in ruimere kringen van betrokkenheid worden gedocumenteerd. Ook sprekende reacties op de opening en de tentoonstelling worden verzameld in een beeld- en verhalenboek, dat in de laatste maanden van 2027 verschijnt, op basis van gepresenteerde en beschreven tussenresultaten op onze websites in verschillende creatieve media.

Marketing- & communicatieplan

De geschetste co-creatieve en cyclische werkwijze betekent dat de communicatie tijdens het ontwikkelproces vooral via de netwerken van de leergroepleden en de samenwerkende organisaties zal verlopen. De kern is actieve betrokkenheid en uitwaaierende participatie van de leergroep naar meer kunstenaars, ervaringsdeskundigen en professionals.

PR via de leergroep en haar netwerken

De ingrediënten van het proces zorgen voor diverse smaken van betrokkenheid, wat zich zal verspreiden naar de organisaties en achterban van de deelnemers. Zo zal de QfWf-Vrienden-Kring het project via persoonlijke en professionele contacten in eigen netwerken onder de aandacht te brengen. Ook zetten we hiervoor onze maandelijkse nieuwsbrief *Spinnend Web* in, evenals publicaties en aankondigingen op onze websites en sociale-mediakanalen, waaronder LinkedIn en Facebook, het QfWf-Instagram account — en ons videokanaal.

Direct gevolg van deze relationele insteek voor het marketing- en communicatieplan is, dat er een organische doorwerking is naar een breed en divers publiek, via de netwerken van:

1) ***Kunstenaars*** die in hun kunstbeoefening maatschappelijk engagement tot uiting willen brengen en hun geraaktheid door dit thema via *art dialogues* als onderzoeksmateriaal willen inbrengen.

2) ***Sociaal-culturele professionals*** die in hun beroepsuitoefening zowel persoonlijk als maatschappelijk betrokken zijn, en bereid zijn daklоosheid als fenomeen van vervreemding en ontheemding te onderzoeken.

3) ***Ervaringsdeskundigen*** die hun verhaal en ervaring van daklоosheid willen delen, dat als onderzoeksmateriaal gelaagdheid geeft onder 'cijfers en concepten' met beelden en verhalen over vervreemding en ontheemding.

4) ***Ruimer publiek***, dat zich tijdens de Seizoensbijeenkomsten en door de tentoonstelling in de diepere lagen en vragen rond daklоosheid wil laten meenemen.

5) ***De buurt***: In samenwerking met één van de musea waarmee we in gesprek zijn voor de tentoonstelling nodigen we ook buurtbewoners, doelgroepen van het museum en mensen die zelf met daklоosheid en ontheemding te maken hebben (gehad) uit om deel te nemen.